

УДК 159.922:177.3

Шиделко Анна

доцент кафедри психології, канд. соц. наук, доцент,

Калька Наталія

старший викладач кафедри психології,

Львівський державний університет внутрішніх справ

м. Львів, Україна

ФЕНОМЕН БРЕХНІ ТА БРЕХЛИВОСТІ: ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ

***Анотація.** Висвітлено проблему феномена брехні та брехливості у віковому спектрі. Проаналізовано дошкільний, підлітковий, юнацький, зрілий та похилий вік. Виокремлено особливості брехні кожного вікового періоду. Подано й окреслено причини брехні (страх покарання, підвищення самооцінки, протест, встановлення особистих меж, проблеми в сім'ї, потреба в увазі та схваленні, наслідування дорослих). Констатовано, що брехня й брехливість є складовою формування, становлення й самопрезентації особистості, її поведінки й адаптації у сучасному соціумі.*

***Ключові слова:** брехня, брехливість, адаптація, життєдіяльність, маніпуляція, страх, захист, суспільство.*

Shydelko Anna, PhD (Sociology), Assoc. Prof.

Kalka Nataliya, Senior lecturer,

Lviv State University of Internal Affairs,

Lviv, Ukraine

PHENOMENON OF LIE AND FALSEHOOD: AGE FEATURES

***Abstract.** The problem of the phenomenon of lie and falsehood in the age spectrum is covered. Preschool, adolescent, teenage, mature and elderly ages were analyzed. The features of the lies of each age period are distinguished. Causes of lies (fear of punishment, increased self-esteem, protest, setting personal boundaries, family problems, need for attention and approval, imitation of adults) are presented and outlined. It is stated that lie and falsehood are a component of the formation, becoming and self-presentation of the individual, his behavior and adaptation in the modern society.*

***Keywords:** lie, falsehood, adaptation, life activity, manipulation, fear, protection, society.*

Феномен брехні та брехливості, як явище, завжди буде цікавим і до кінця не вивченим для життєдіяльності людини та її адаптації в суспільстві. Питання є архиактуальним з позиції психологічної науки у контексті аналізу когнітивних, емоційних, інтелектуальних, мотиваційних, ціннісних та ін. аспектів. Так, як соціальний вимір особистісного розвитку неминуче спрямовує кожного до вибору різноманітних стратегій адаптації та взаємодії з оточуючими. Саме до брехні, як захисної поведінки, маніпулятивної та гнучкої, яка вигідна для приховання або замовчування певних фактів чи іншої інформації звертаються представники різних вікових категорій. Для висвітлення означеної теми наукової розвідки розкриємо особливості брехні та брехливості, як феномена, на кожному

віковому етапі, з огляду на специфіку особистісного та соціального розвитку індивіда на кожному з етапів.

Мета статті – висвітлити особливості брехні та брехливості з позиції вікової психології.

Передусім розглянемо дитинство. Специфіка дитячої брехні тісно пов'язана із віковими особливостями цього онтогенетичного періоду. В цей віковий період дитина особливо гостро потребує позитивного схвалення найближчого оточення, тому найпростіше для неї використовувати брехню, прикрашаючи образ «Я», водночас таким чином формуючи власну позитивну «Я-концепцію». Тому прихильне ставлення й оцінка особистості дитини – основа її психологічного виживання та мінімізація її брехливих проявів [1].

Діти дошкільного віку перебувають на етапі активного розвитку образного мислення, тож їм притаманно, фантазувати, створювати уявні ситуації і бути їхніми героями. Тому брехня-вигадка є показником когнітивного розвитку дитини, адже фантазування та придумування історій стають підґрунтям для формування мовлення та уяви дитини. Свідомість дитини працює у двох напрямках: реальному і фантастичному – тож саме в такий спосіб дитина формує свій приватний інформаційний простір, створюючи власну таємницю, маючи в цьому необхідність. За таких умов продукування брехні пов'язано з іншими потребами – вберіганням себе від вторгнення інших у свій внутрішній світ.

Таким чином, зазначимо, що діти вже з шести років починають надавати «дорослого забарвлення» брехні, оскільки використовують її з метою зміни реальності, переслідуючи цілі в реалізації власних бажань та запобігаючи негативним наслідкам власних дій.

Наголосимо, що зумисне приховування правди, обманювання можна розглядати, з позиції аналізу психології, починаючи вже із семи років. Конструктивний аналіз мотивів брехні та брехливості, подає у своїй науковій розвідці науковиця О. Тюленева, яка виокремлює причини брехні, ґрунтуючись на напрацюваннях фахівця у сфері дитячої психології Л. Катнера. Окреслимо їх далі, це:

1. Страх покарання. В цьому випадку брехня використовується дитиною як банальний захисний механізм.

2. Підвищення самооцінки. Найчастіше використовується дітьми молодшого шкільного віку. Завдяки придумуванню історій, вони прагнуть підвищити свій соціальний статус, свою самооцінку, фінансові надходження тощо. Зазвичай, у такому контексті використовують брехню діти, що позбавлені батьківської уваги або відчують себе приниженими іншими особами чи тими ж батьками.

3. Протест. Для багатьох дітей брехня – це шанс зруйнувати певні обмеження та здійснити виклик авторитету дорослих. У відповідь на запитання дитина

свідомо обманює, оскільки сприймає запитання як прояв контролю та влади з боку батьків і в такий спосіб чинить опір.

4. Встановлення особистих меж. З певного віку дитина гостро відчуває потребу в особистому просторі та власній незалежності. Водночас потреба батьків надмірно опікати і контролювати призводить до брехні та замкнутості.

5. Проблеми в сім'ї. Частота та зміст брехні можуть бути відображенням сімейних негараздів. Дитина може використовувати брехню як підсвідоме бажання налагодити стосунки між батьками. Водночас батьківський егоїзм і нетактовність також можуть провокувати схильність до брехні. Причиною нараз є й надмірна вимогливість батьків. Якщо дитина не може відповідати усім очікуванням батьків, а є надто відповідальною, то як захисний механізм може дозволити собі використовувати брехню.

6. Потреба в увазі та схваленні (привертання уваги оточення засобами фантазування, обманювання, придумування тощо).

7. Наслідування дорослих. Часто дитина виконує вказівки батьків, щоб говорити неправду або батьки обдурюють дитину чи не дотримують заявлених обіцянок (наприклад, обіцяють щось купити, зробити, кудись поїхати чи піти, і не виконують). Зрештою в дитини формується стереотип брехні та брехливості, як нормального явища [2], водночас і норми поведінки у соціумі.

Отже, узагальнюючи наведені факти, можна констатувати, що дитяча брехня пов'язана, передусім зі страхом бути покараним за певні вчинки, проступки, які не відповідають ціннісним уявленням значимих дорослих. Водночас із прагненням до самоствердження, бажанням фантазувати, страхом розчарувати або засмутити батьків, намаганням уникнути покарання, бажанням привернути увагу інших людей, прагненням захиститися від стресу, наслідуванням прикладу інших людей – як дорослих, так і дітей, симуляцією, результатом прояву ревнощів або помсти.

Складніші механізми властиві для брехні у підлітковому віці (11-15 років) зумовлені, переважно, впливом статевого дозрівання на психіку підлітка та її дестабілізацією. Стратегії поведінки підлітка на цьому віковому етапі характеризуються проявами від агресивних до вразливих та образливих дій. Для більшості осіб підліткового віку брехня є формою бунту проти дорослих. З-поміж основних мотивів брехні у підлітковому віці вирізняються:

- кримінальний мотив;
- втеча від відповідальності за вчинок (основною причиною виникнення такого мотиву є страх перед покаранням, боягузтво, бажання не зруйнувати репутацію на цьому віковому етапі – становленні й пізнанні себе, як особистості, громадянина держави, учня тощо);
- можливість завдати моральної травми (брехун отримує задоволення від того, що зробив комусь неприємно та боляче);

- неправда «як благо»;
- брехня «заради задоволення» (містить і фантазування, і постійну потребу в брехні, таким чином виступаючи як певний вид залежності);
- брехня як протест і засіб компенсації фізичного або психічного дефекту особистості [3].

Зазвичай, брехня для підлітка – це можливість захиститися від нав'язування дорослими їхнього світогляду або ж, навпаки, гра в дорослого, намагання йти на компроміс, обманюючи їх і залишаючись на своїх позиціях. Основним для підлітків залишається бажання створення власного іміджу серед однолітків, а особливо перед особами протилежної статі.

Неможливість поєднання підлітком дорослості та критичного ставлення батьків до цієї позиції, породжує брехню. Стрижневою тезою в причинах обману підлітків є те, що їхні батьки не хочуть чути правди.

Зауважимо, що особливо болючими для підлітків є викриття їхнього обману, тому в жодному разі цілком батьків не повинно ставати полювання задля викриття брехні, а навпаки, створення умов, за яких підліток без остраху зможе говорити правду.

У ранньому юнацькому віці (17-21 років) брехня набуває дещо інших особливостей у зв'язку зі зміною соціальної позиції юнака і юнки, адже в цьому віці практично завершується статеве дозрівання і починається «особистісне становлення», що пов'язано із вступом у самостійне життя, формуванням особистісної автономії та вибором професії.

Так, у зв'язку зі сформованою картиною світу, юнаки дуже гостро реагують на зазіхання на сферу їхніх цінностей і вподобань, тому головними мотивами брехні молодих осіб є бажання захистити свій внутрішній світ.

Брехня у цьому віці набуває різних відтінків, оскільки молодь проявляє високий рівень соціальної активності, охоплена різними видами діяльності (навчальною, професійною), спілкуванням на різних рівнях (діловому, інтимно-особистісному) тощо. Відповідно до цього «шліфується» частота та форма подачі брехні. Оскільки юні особи постійно балансують між навчанням/роботою, коханими/друзями, навчанням/коханням, то закономірно, що у якійсь із зазначених сфер присутня неправдива інформація, яка викликана внутрішнім бажанням і юнацьким максималізмом «встигнути все і всюди» і бути водночас на «високому» рівні.

Зазначимо, що основним видом брехні, характерним для юнаків, є самообман. Найчастіше психологічними механізмами виступають потреба у самозвеличенні, покращенні власного психоемоційного стану, постійна потреба у перемогах та тріумфі тощо.

Дорослі ж, зрілі особистості, використовують брехню, що ґрунтується на маніпулюванні іншими. У дорослому віці брехня зумовлена конкретними

мотивами і спрямована на досягнення визначених цілей. Науковими дослідженнями доведено, що в цьому віці найчастіше обманюють особи, які мають низький рівень стресостійкості, підвищену тривожність, невротичність, демонстративну акцентуацію, схильність до девіантної та делінвентної поведінки.

Щодо особливостей брехні у похилому віці побутує міф, що літні люди не обманюють. Проте варто зазначити, що порівняно з усіма згаданими віковими категоріями, насправді, вони брешуть найменше. Здебільшого, якщо брехня має місце, то для них характерний такий її вид, як замовчування, не договорювання певної інформації. Інколи перекручування фактів або їх упускання пов'язано не з обманом, а з особливостями мнемічної діяльності особистості на цьому віковому етапі, а саме погіршенням пам'яті.

Отже, здійснивши короткий психологічний аналіз феномену брехні та брехливості на кожному віковому етапі, констатуємо, що брехня відіграє важливу роль для кожної людини у соціумі. Брехня, як захист, як самоствердження, як втеча від відповідальності, як маніпуляція, як підвищення своєї самооцінки, як небажання говорити істину, як збереження авторитету, репутації, як помста, знищення іншої людини, як насильство: психологічне, емоційне, економічне, медичне, сексуальне, дозвілльєве тощо. Тому означене явище ще буде актуальним й на часі для вивчення не лише з точки зору психології, а й інших людинознавчих наук.

Подальші наукові розвідки вбачаємо у висвітленні питання чоловічої сексуальності з позиції аналізу психології, як науки.

Список використаних джерел

1. Баршшполец О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації: монографія. Кіровоград, 2013. 648 с.
2. Калька Н. М., Цивінська М. В., Зубач І. М. Детекція брехні у спілкуванні: соціально-психологічний аспект: навч.-метод. посібник. Львів, 2017. 120 с.
3. Тюленева Е. Пять причин почему ребёнок врет. URL: <http://www.psychologies.ru/roditeli/children/5-prichin-pochemu-rebenok-vret/>

УДК 159. 923. 2: 316. 66

Сильченко Ирина

кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры психологии
УО «Гомельский государственный университет им. Ф.Скорины»,
Гомель, Республика Беларусь

АТРИБУТИВНЫЙ СТИЛЬ И СТАТУС СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация. В статье анализируются особенности атрибутивного стиля студентами с различным социометрическим статусом. Установлено, что студенты с